

Voor dit examen zijn maximaal 58 punten te behalen; het examen bestaat uit 26 vragen. Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden. Bij dit examen hoort een informatieboekje.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

CBS overschat de inflatie

Volgens sommige economen wordt de inflatie in Nederland systematisch overschat. Als met deze overschatting rekening wordt gehouden, kan dit gevolgen hebben voor de CAO-onderhandelingen. De oorzaak van deze overschatting is dat het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) slechts eens in de vijf jaar een budgetonderzoek houdt. Hierdoor blijven nieuw op de markt gekomen producten bij de berekening van de consumentenprijsindex (CPI) buiten beschouwing. Veel van deze producten stijgen na hun introductie op de markt nauwelijks in prijs, sommige van deze producten dalen zelfs in prijs. Zo zijn de eerste prijsdalingen van producten als computers en mobiele telefoons bij de berekening van de CPI buiten beschouwing gebleven.

Het CBS meet de inflatie in Nederland. Het resultaat van deze meting wordt uitgedrukt in de CPI. Bij het berekenen van de CPI wordt gebruikgemaakt van gegevens uit een budgetonderzoek. Dit budgetonderzoek wordt eens in de vijf jaar gehouden onder huishoudens met een bepaald inkomen (het modale inkomen). In 1995 bedroeg het modale inkomen € 27.650. In 2000 bedroeg de CPI 109,3 (1995=100).

- 2p **1** Bereken hoe hoog het modale inkomen in 2000 minstens moet zijn om op grond van de cijfers van het CBS ten opzichte van 1995 van koopkrachtbehoud te kunnen spreken.
- 2p **2** Leg uit waarom werkgeversorganisaties, met het oog op de CAO-onderhandelingen, voorstander kunnen zijn van het meenemen van de prijsontwikkeling van nieuwe producten in de berekening van de CPI.

In tabel 1 staat een aangepaste CPI voor 2000 waarbij de prijsontwikkeling van nieuwe producten wel is meegenomen. In de tabel is de prijsindex voor nieuwe producten weggelaten.

tabel 1

	wegingsfactor	prijsindex 2000 (1995 = 100)
alle producten, uitgezonderd nieuwe producten	90	109,3
nieuwe producten	10	.....
alle producten	100	107,8

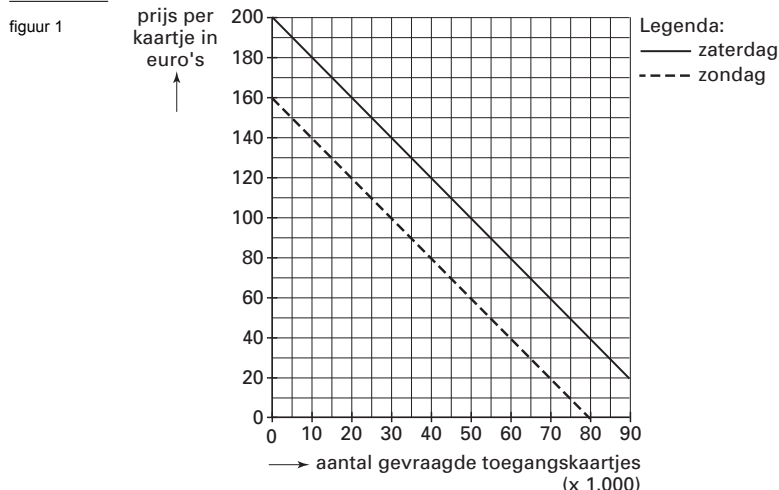
- 2p **3** Bereken met hoeveel procent de prijs van nieuwe producten in 2000 ten opzichte van 1995 is veranderd.

Opgave 2

Popfestivals in de belangstelling

In 2002 werd voor de tiende keer het Lowlands-popfestival georganiseerd. In het park waar de concerten plaatsvonden, konden per dag maximaal 60.000 bezoekers worden toegelaten. De toenemende populariteit van het Lowlands-popfestival bleek uit de kaartverkoop: binnen enkele weken waren alle toegangskaartjes verkocht.

Met behulp van marktonderzoek proberen organisatoren van popfestivals beter inzicht te krijgen in de vraag naar toegangskaartjes voor popfestivals. In figuur 1 staan de resultaten van zo'n marktonderzoek weergegeven. Daarbij is uitgegaan van een tweedaags popfestival met aparte toegangskaartjes voor zaterdag en zondag en een bezoekerscapaciteit gelijk aan het Lowlands-popfestival. Verder is uitgegaan van een concentratie van toepartiesten op zaterdag en een toegangsprijs van € 50 per dag.

- 2p 4 Welk gegeven in deze opgave kan een oorzaak zijn voor het verschil tussen de vraaglijnen op zaterdag en op zondag? Licht het antwoord toe.

Bij de voorverkoop blijkt dat er op zaterdag voor 15.000 mensen geen toegangskaartjes meer beschikbaar zijn. Besloten wordt zoveel mogelijk van deze mensen één toegangskaartje voor zondag aan te bieden met een korting van 20%. Er wordt van uitgegaan dat deze mensen geen toegangskaartje voor zondag hebben gekocht en van deze regeling gebruik willen maken.

Bij het opstellen van de begroting voor het tweedaagse popfestival is de financieel manager verder uitgegaan van de onderstaande gegevens:

variabele kosten per bezoeker per dag	€	10,-
totale constante festivalkosten	€	3.500.000,-
totale opbrengsten televisierechten	€	400.000,-

- 2p 5 Hoeveel belangstellenden voor de kortingsregeling krijgen uiteindelijk geen toegangskaartje voor zondag? Licht het antwoord toe.
- 3p 6 Bereken de totale begrote winst van dit popfestival.

De organisatie van dit popfestival onderzoekt mogelijkheden om het vraagoverschot van toegangskaartjes voor zaterdag weg te werken. Daarbij wordt uitsluitend gekeken naar de gevolgen voor de opbrengst van toegangskaartjes voor zaterdag.

Organisator A stelt voor de capaciteit van het park zo uit te breiden dat er bij ongewijzigde prijzen voor iedere belangstellende plaats is. Organisator B wil bij ongewijzigde bezoekerscapaciteit van het park de prijs zo verhogen dat het vraagoverschot verdwijnt.

- 2p 7 Welk voorstel levert de hoogste opbrengst van toegangskaartjes voor zaterdag op? Licht het antwoord toe met behulp van een berekening.

Opgave 3

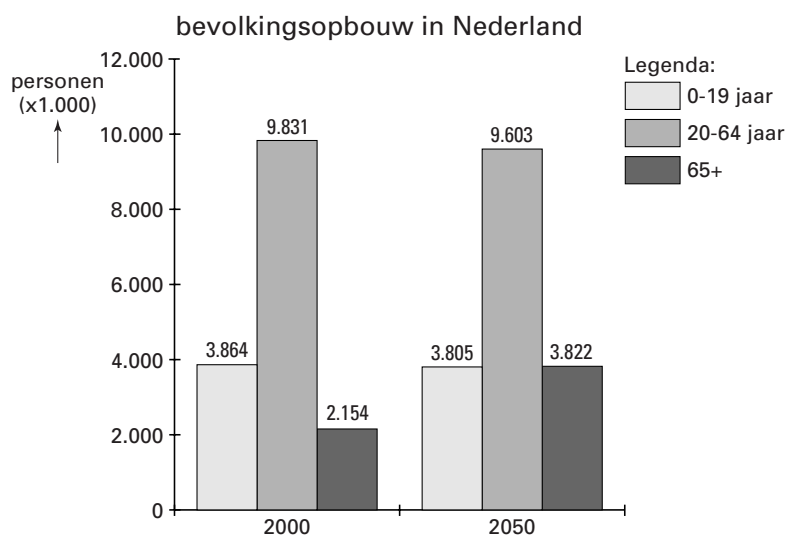
Vergrijzing brengt oudedagsvoorzieningen in gevaar

In de loop van de 21ste eeuw wordt in de rijke landen een steeds verdere vergrijzing van de bevolking verwacht. Deze vergrijzing kan problemen opleveren bij de financiering van oudedagsvoorzieningen als die gebaseerd is op het omslagstelsel. Hoe groot dit probleem is, kan worden weergegeven met de “grijze druk”. De grijze druk is in deze opgave het aantal 65-plussers uitgedrukt als percentage van de bevolking van 20 tot en met 64 jaar.

tabel 2

	Grijze druk in 2000	Grijze druk in 2050	Mutatie grijze druk 2000-2050 (procentpunten)
Japan	24,3%	51,2%	+ 26,9
Duitsland	25,4%	51,0%	+ 25,6
Verenigde Staten	19,0%	36,7%	+ 17,7
België	28,0%	47,9%	+ 19,9

figuur 2

Sommige politici pleiten ervoor de verwachte financieringsproblemen van oudedagsvoorzieningen te verlichten door over te stappen op het kapitaaldekkingsstelsel.

- 2p **8** Wat wordt verstaan onder het kapitaaldekkingsstelsel?
- 2p **9** Toon met behulp van een berekening aan dat de mutatie van de grijze druk in Nederland in procentpunten tussen 2000 en 2050 kleiner is dan in Duitsland en België.

Uit de gegevens leidt Peter de volgende stelling af: als de oudedagsvoorzieningen zowel in België als Duitsland gefinancierd worden volgens het omslagstelsel, is het premiepercentage dat hiervoor in 2000 moet worden betaald in België hoger dan in Duitsland. Immers, de grijze druk is in België hoger dan in Duitsland. Ria beweert dat de stelling van Peter *onjuist* is, omdat er behalve de grijze druk andere factoren zijn die de hoogte van dit premiepercentage bepalen.

- 2p **10** Noem zo'n factor. Licht het antwoord toe.

Opgave 4

In het jaar 2000 had de Nederlandse overheid voor het eerst sinds jaren meer inkomsten dan uitgaven. Er ontstond door meevallers een financieringsoverschot.

Binnen de regering wordt gediscussieerd over de bestemming van eventuele meevallers.

Drie mogelijkheden komen daarbij aan de orde:

- vermindering van de staatsschuld;
- belastingverlaging;
- extra uitgaven aan onderwijs, zorg en infrastructuur.

Stel dat jij voorzitter bent van de jongerenafdeling van een politieke partij. De fractieleden van de Tweede Kamer van jouw partij vragen naar het standpunt van de jongerenafdeling in deze discussie. Je hebt samen met je partijleden besloten een pleidooi te houden voor belastingverlaging als bestemming van meevallers. In een brief breng je de fractieleden van de Tweede Kamer van jouw partij op de hoogte van het standpunt van de jongerenafdeling.

De brief begint als volgt:

“Geachte fractieleden,

Wij zijn blij met de ontwikkeling van de overheidsfinanciën. De jongerenafdeling is van mening dat een belastingverlaging, of dat nu directe of indirecte belastingen betreft, de beste bestemming van meevallers is. Wij zijn ervan overtuigd dat hiermee de economie zonder gevaar voor inflatie kan worden gestimuleerd.”

6p **11** □ Schrijf het vervolg van de brief.

In de brief moeten de volgende aspecten aan de orde komen:

- a het gevolg van belastingverlaging voor de productiegroei in Nederland
- b het gevolg van belastingverlaging voor de prijsontwikkeling in Nederland

Daarnaast moet in de brief naar eigen keuze één van de onderstaande aspecten aan de orde komen. Kies daarbij het aspect dat het best in het betoog past.

- 1 het gevolg voor de participatiegraad
- 2 het gevolg voor de omvang van het zwarte circuit
- 3 het optreden van inverdieneffecten

Aanwijzingen

- *Gebruik voor het vervolg van de brief 120 woorden (een afwijking van 20 woorden is toegestaan).*
- *Het betoog moet een doorlopend verhaal zijn; de onderdelen moeten goed op elkaar aansluiten.*

Opgave 5

uit een krant:

Stroomstoot voor consument en producent

De stroommarkt in Nederland wordt versneld geliberaliseerd. Nog niet zolang geleden werd stroom in Nederland geleverd door een overheidsbedrijf met een monopoliepositie. Grote bedrijven kunnen al sinds 2001 kiezen uit meerdere aanbieders van stroom. Ook voor kleinverbruikers (consumenten en kleine bedrijven) is er sinds kort keuzevrijheid. De keuzevrijheid beperkt zich niet tot het kiezen van een aanbieder, de verbruiker kan ook kiezen tussen gewone stroom en groene (duurzaam geproduceerde) stroom. De overheid verwacht dat de concurrentie op de markt van kleinverbruikers een impuls krijgt, waardoor prijsverlagingen van stroom mogelijk worden.

Naar aanleiding van dit krantenbericht ontstaat een discussie in de economieles van havo 5. Tijdens deze discussie doen drie leerlingen de volgende uitspraken:

- Lisa stelt dat stroom na de liberalisering van de stroommarkt tot de individuele goederen moet worden gerekend, terwijl stroom vóór de liberalisering tot de collectieve goederen moest worden gerekend.
- Kees verwacht dat, ondanks de productie van groene stroom, de milieuvervuiling door de liberalisering zal toenemen.
- Herman vreest dat door de prijsverlaging van stroom een ongestoorde stroomvoorziening op lange termijn in gevaar kan komen.

- 2p **12** Is de stelling van Lisa juist of onjuist? Verklaar het antwoord.
- 2p **13** Citeer de zin uit het krantenbericht waarop Kees zijn verwachting kan hebben gebaseerd. Licht het antwoord toe.
- 2p **14** Verklaar de vrees van Herman.

Opgave 6

In economische publicaties wordt veel gebruikgemaakt van tabellen en grafieken. In het informatieboekje staan vijf statistieken over Nederland. Naar aanleiding van deze statistieken worden in deze opgave vijf vragen gesteld.

- 2p **15** Is er bij de secundaire inkomensverdeling tussen 1990 en 1996 sprake geweest van nivellering of van denivellering? Verklaar het antwoord.
- 2p **16** Toon aan dat het totale aantal personen in loondienst op het hoogste functieniveau in 1996 bijna tien maal zo hoog was als in 1960.
- 2p **17** Bereken het aantal zelfstandigen in 1996.

Leerlingen van een havo 5 klas discussiëren over de bijdrage van Flevoland aan de groei van de werkgelegenheid in Nederland. Tussen 1990 en 1998 bedroeg die groei in Nederland 480.000 arbeidsjaren. Annemarie beweert dat in Flevoland de relatieve groei van de werkgelegenheid het grootst is geweest van alle provincies. Marcel gaat ervan uit dat de werkgelegenheid in 1990 in Flevoland de helft bedraagt van die in Zuid-Holland. Hij beweert dat in dat geval uit de statistieken kan worden afgeleid dat Flevoland een grotere bijdrage heeft geleverd aan deze werkgelegenheids groei dan Zuid-Holland.

- 2p **18** Bereken de omvang van de werkgelegenheid in arbeidsjaren in Nederland in 1990.
- 3p **19** Welke bewering is juist, die van Annemarie, die van Marcel of zijn beide beweringen juist? Verklaar het antwoord.

Opgave 7

uit een krant:

Zijn er nog mobiele Nederlandse arbeiders?

Uit onderzoek door arbeidsmarktdeskundigen van de Sociaal Economische Raad (SER) blijkt dat de Nederlandse arbeider in vergelijking met zijn Amerikaanse en Canadese collega een stuk minder mobiel is. Dit geldt zowel voor de internationale als voor de binnenlandse mobiliteit. Een verklaring voor het huidige gebrek aan internationale mobiliteit is volgens deze deskundigen dat de meest mobiele Nederlanders geëmigreerd zijn.

Een oorzaak van de beperkte binnenlandse arbeidsmobiliteit ligt volgens de SER in te kleine regionale beloningsverschillen tussen werknemers. De beperkte regionale beloningsverschillen leiden volgens de SER tot regionale verschillen in werkloosheid. De SER pleit daarom voor regionale CAO's in Nederland. De SER noemt in zijn onderzoeksrapport diverse andere oorzaken van de beperkte binnenlandse arbeidsmobiliteit. Een oorzaak die wordt benadrukt is het geringe verschil tussen de hoogte van de sociale uitkeringen en de hoogte van het minimumloon.

- 2p **20** Beschrijf de taak die de SER in het algemeen heeft.
- 2p **21** Leg uit dat grotere regionale beloningsverschillen tussen werknemers kunnen leiden tot afname van de regionale verschillen in werkloosheid.
- 2p **22** Citeer de zin waaruit blijkt dat met arbeidsmobiliteit ook bedoeld kan worden dat mensen zonder werk aan het werk gaan. Licht het antwoord toe.

Opgave 8

uit een krant:

Tekort op de goederenrekening VS bereikt recordhoogte

In januari 2000 hadden de Verenigde Staten van Amerika (VS) te maken met een dalende export en een stijgende import. Het tekort op de goederenrekening van de betalingsbalans van de VS is in januari 2000 naar een recordhoogte van 28 miljard dollar gestegen. Oorzaak van deze stijging is de sterke prijsstijging van aardolie. Als de export en import van aardolie buiten beschouwing worden gelaten, komt het tekort op de goederenrekening van de VS in januari 2000 uit op 21,1 miljard dollar.

Ondanks een voortdurende stijging van het tekort op de goederenrekening van de VS is de koers van de dollar in januari 2000 gestegen.

- 2p **23** Op welke deelrekening van de betalingsbalans worden buitenlandse beleggingen geboekt?
- 2p **24** Is het bedrag van de export van aardolie van de VS in januari 2000 groter of kleiner dan het bedrag van de import van aardolie? Verklaar het antwoord.
- 2p **25** Leidt een stijgend tekort op de goederenrekening van de VS tot een toename van het aanbod van dollars of tot een toename van de vraag naar dollars op de valutamarkt? Verklaar het antwoord.
- 2p **26** Noem een oorzaak van de koersstijging van de dollar in januari 2000. Verklaar het antwoord.

Einde